

บทที่ 8

การลดสถานภาพและการปรับตัวของยุโรป ค.ศ. 1945 - 1980

แนวคิด

1. สงครามโลกครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 มีผลกระทบอย่างรุนแรงต่อฐานะด้านการเมือง การทหาร และเศรษฐกิจ ซึ่งยุโรปเป็นผู้นำมาเป็นเวลาหลายศตวรรษ ศูนย์อำนาจเปลี่ยนจากยุโรปตะวันตก และยุโรปกลางมาสู่ยุโรปตะวันออก คือ สหภาพโซเวียต และมหาอำนาจในโลกใหม่ คือ สหรัฐอเมริกา

2. เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง ประเทศฝ่ายโลกเสรีและประเทศคอมมิวนิสต์ที่เคยร่วมมือกันต่อต้านเผด็จการฝ่ายอักษะจนได้รับชัยชนะ กลับหันมาแข่งอำนาจกันเอง ความแตกต่างด้านอุดมการณ์ทางการเมือง การปกครอง และความหวาดระแวงกัน ทำให้ทั้งสองฝ่ายพยายามสร้างเขตอิทธิพลของตน ความแตกแยกระหว่างสองฝ่ายนำไปสู่สงครามเย็น โดยมีจุดเริ่มต้นและศูนย์กลางของการแบ่งอำนาจที่ยุโรป

3. เพื่อฟื้นฟูสถานภาพอันตกต่ำและแก้ปัญหาต่างๆ หลังสงคราม จึงมีการสร้าง-สรรค์และฟื้นฟูยุโรปให้มีความเข้มแข็งมากขึ้นด้วยการวางโครงการและการสถาปนาองค์กรต่างๆ ที่มีเป้าหมายเพื่อฟื้นฟูยุโรปให้มีความเข้มแข็งขึ้นทั้งทางการเมือง การทหารและเศรษฐกิจ ทั้งนี้สหรัฐอเมริกามีบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวทางและให้ความช่วยเหลือ

สงครามโลกครั้งที่ 1 และสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้สถานการณ์ของยุโรปตกต่ำลง ยุโรปสูญเสียพลเมืองระดับคุณภาพจำนวนมาก ความเสียหายด้านร่างกายและจิตใจก่อให้เกิดผลกระทบต่องสังคมยุโรป เมื่อผนวกเข้ากับความสูญเสียด้านเศรษฐกิจจากการทุ่มทรัพยากรเพื่อทำสงคราม การทำลายล้างด้านวัตถุต่างๆ ที่คู่สงครามต่างมุ่งสร้างความเสียหายให้ฝ่ายตรงข้ามมากที่สุด ตลอดจนสภาพความตกต่ำและชะงักงันทางเศรษฐกิจ มีผลให้ยุโรปหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อยู่ในภาวะเสื่อมโทรมอย่างยิ่ง

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง ความแตกร้าวระหว่างฝ่ายเสรีประชาธิปไตยที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำและสหภาพโซเวียตก็เริ่มขึ้นอีก การปิดครองยุโรปตะวันออกและการแสดงท่าทีคุกคามต่อประเทศยุโรปอื่นๆ ทำให้สหรัฐอเมริกาเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุน

ให้ยุโรปรื้อฟื้นสถานภาพที่ตกต่ำ ซึ่งรวมถึงความพยายามของยุโรปตะวันตกที่จะร่วมมือกัน กอบกู้ฐานะเพื่อให้ยุโรปกลับคืนสู่สถานภาพผู้นำอีกครั้ง

อย่างไรก็ตาม การเผชิญหน้ากันระหว่างฝ่ายเสรีประชาธิปไตยและฝ่ายคอมมิวนิสต์ ในยุโรปมีผลทำให้เกิดความตึงเครียดและนำยุโรปไปสู่ยุคของสงครามเย็นหรือสงครามอุค- การณ์ ซึ่งทั้งสองฝ่ายแข่งขันชิงอำนาจกันโดยไม่ใช้อาวุธทำสงครามอย่างเปิดเผย แต่เป็น การขยายอิทธิพลด้านต่างๆ ซึ่งรวมถึงการแสวงหาพันธมิตรไว้เป็นพวกหรือเป็นบริวาร

การลดสถานภาพทางการเมืองของยุโรป

การดำรงดุลยภาพในยุโรปซึ่งเป็นประเพณีทางการเมืองที่ประเทศมหาอำนาจใน ยุโรปยึดเป็นแนวปฏิบัติมาช้านานได้สิ้นสุดลงใน ค.ศ. 1939 เพราะเยอรมนีภายใต้อำนาจ เผด็จการของฮิตเลอร์คุกคามและผนวกดินแดนของประเทศเพื่อนบ้านเพิ่มมากขึ้น เพื่อ เป้าหมายที่จะมีอำนาจครอบคลุมทั่วยุโรป แม้ว่าสงครามจะนำมาซึ่งความพินาศย่อยยับ ของลัทธินาซี แต่กระบวนการของการทำสงครามก็ได้ทำลายดุลยภาพในยุโรปลงเช่นกัน แม้ว่าอังกฤษ ฝรั่งเศสและประเทศอื่นๆ ในยุโรปจะเป็นฝ่ายชนะ แต่ก็อยู่ในสภาพอ่อนแอ อย่างยิ่ง ความพ่ายแพ้ของฝ่ายอักษะนั้นเกิดจากความพยายามทางการทหารของสองประเทศ อภิมหาอำนาจ คือ สหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตมากกว่า ผลจากสงครามทำให้ สหภาพโซเวียตสามารถขยายอิทธิพลมาถึงใจกลางของยุโรป และมีสัมพันธภาพที่ใกล้ชิด กับยุโรปตะวันออก ส่วนอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมนีและอิตาลี ซึ่งเคยเป็นมหาอำนาจยุโรป กลับต้องหันมาพึ่งพาอาศัยความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาเป็นเวลาหลายปี กล่าวโดย สรุปลก็คือดุลยภาพในยุโรปถูกทดแทนด้วยดุลอำนาจของโลกระหว่างสหรัฐอเมริกาและ สหภาพโซเวียต ผลของความขัดแย้งและแตกแยกระหว่างประเทศในยุโรปด้วยตนเอง การ แบ่งแยกออกเป็นรัฐประชาชาติหลายรัฐซึ่งผลประโยชน์ขัดกัน ทำให้ในที่สุดยุโรปต้องเผชิญ กับความสูญเสียอย่างมหันต์ ยุโรปไม่สามารถตัดสินใจชะตากรรมของตนได้ดังเช่นก่อนสงคราม โลกครั้งที่ 2 อำนาจดังกล่าวกลับมาจากมอสโกและวอชิงตัน จึงกล่าวได้ว่าสถานภาพทาง การเมืองของยุโรปหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อยู่ในภาวะตกต่ำอย่างยิ่ง

สงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้เกิดความพินาศย่อยยับทั้งในด้านชีวิต ที่อยู่อาศัย โรงงานและเส้นทางคมนาคมต่างๆ ทั้งในยุโรปและเอเชีย ประชากรโลกร่วม 30 ล้านคนต้อง พลีชีพเป็นเหยื่อของสงคราม ในขณะที่คนอื่นอีก 20 กว่าล้านคนต้องพลัดพรากจากถิ่นฐาน

▲ การปิดครองไรน์แลนส์โดยกองทัพอเมริกันในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1945

▲ การปลดปล่อยนักโทษค่ายกักกันที่ดาเคา (Dachau) เมื่อวันที่ 29 เมษายน ค.ศ. 1945

อันเป็นผลสืบเนื่องจากการถูกเกณฑ์แรงงาน การถูกควบคุมในค่ายกักกัน หรือการหนีภัยสงคราม สภาพเช่นนี้เป็นปัญหาหลักของประเทศที่ชนะสงครามที่ต้องดำเนินการส่งบุคคลเหล่านี้กลับถิ่นฐานเดิม

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง ใน ค.ศ. 1945 นั้น คนยุโรปจำนวนมากมีทัศนคติในตำหนิต่อสังคมของตน และเชื่อว่ายุโรปตกต่ำจนเกินกว่าที่จะเยียวยา มีชาวยุโรปจำนวนน้อยเท่านั้นที่รู้สึกกังวลต่อการสูญเสียฐานะความเป็นผู้นำโลกของยุโรป ทั้งนี้เพราะวิกฤตการณ์ที่ยุโรปเผชิญเมื่อสิ้นสงครามโลกครั้งที่ 2 มีความรุนแรงและล่อแหลมต่อการดำรงอยู่ของยุโรป ผลของสงครามระหว่างรัฐประชาชาติยุโรปทำให้การเมืองยุโรปสับสนวุ่นวายและเศรษฐกิจใกล้จะหายนะ ทั้งสะท้อนถึงวัฒนธรรมที่ย้อนล้ำ ยุโรปตะวันออกถูกผนวกเข้ากับระบบของสหภาพโซเวียตและสูญเสียอิสระในการดำเนินนโยบายของตนเอง ในขณะที่รัฐเล็กและรัฐระดับกลางในยุโรปตะวันตกไม่สามารถป้องกันตนเองได้ และดูเหมือนว่าไม่อาจเติบโตทางการเมืองและทางเศรษฐกิจได้อีก

สงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ประเทศมหาอำนาจในยุโรปสูญเสียบทบาทและอิทธิพลโดดเด่นในวิถีการเมืองโลก สหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นประเทศมหาอำนาจที่ได้รับความเสียหายน้อยที่สุด เพราะไม่ตกเป็นสมรภูมิการรบได้ก้าวเข้าสู่ฐานะอภิมหาอำนาจและมีบทบาทครอบงำวิถีการเมืองโลก แข่งขันกับสหภาพโซเวียตซึ่งเป็นมหาอำนาจที่มีดินแดนครอบคลุมถึงทวีปเอเชียและทวีปยุโรป ในระยะยาวทั้งจีนและญี่ปุ่นซึ่งฟื้นตัวจากความบอบช้ำอย่างรวดเร็วกลับมีบทบาทสำคัญในวิถีการเมืองโลกมากกว่ายุโรป แม้ว่าในระยะหลังยุโรปจะสามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าว หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และพยายามรื้อฟื้นฐานะผู้นำโลกอีกครั้ง แต่ยุโรปก็ยังมีบทบาทเป็นรองสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียต ซึ่งเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้ยุโรปพยายามที่จะรวมประเทศต่างๆ ในยุโรปให้เป็นสหภาพ เพื่อความเป็นเอกภาพของยุโรป เพื่อสร้างฐานะทางการเมืองและเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง ตลอดจนการมีศักยภาพที่จะคานอำนาจสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตได้

ยุโรปกับสงครามเย็น

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง ความแตกแยกระหว่างสหภาพโซเวียตและประเทศประชาธิปไตยตะวันตกซึ่งร่วมเป็นพันธมิตรในการสงครามกับพวกอักษะก็เริ่มปรากฏชัดขึ้น เป้าหมายของสหภาพโซเวียตที่จะขยายอิทธิพลเข้ามายังศตวรรษยุโรปตะวันออกทำให้เกิด

▶ วินสตัน เชอร์ชิล (Winston Churchill) กล่าวคำปราศรัยที่เลื่องชื่อของเขาในวันที่ 5 มีนาคม ค.ศ. 1946 ที่เมืองฟุลตัน (Fulton) รัฐมิสซูรี (Missouri) สหรัฐอเมริกา อดีตนายกรัฐมนตรีอังกฤษเตือนว่า "ม่านเหล็ก (Iron curtain)" แยกยุโรปตะวันออกจากยุโรปส่วนอื่นๆ คำว่า "ม่านเหล็ก" มักถูกนำมาใช้ในระหว่างสงครามเย็น

ความขัดแย้งกับประเทศประชาธิปไตยตะวันตกซึ่งมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ สหภาพโซเวียตต้องการให้ยุโรปตะวันออกซึ่งอยู่ในการยึดครองของตน แยกตัวออกจากฝ่ายตะวันตก ทั้งนี้เปรียบเทียบม่านเหล็กกางกันระหว่างทั้งสองฝ่าย

สหรัฐอเมริกาเริ่มแน่ใจว่าการที่สหภาพโซเวียตขัดขืนต่อข้อเรียกร้องที่จะยินยอมให้มีการจัดตั้งรัฐบาลที่ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยในประเทศยุโรปตะวันออกยอมเป็นการชี้ชัดว่าหลังจากได้รับการช่วยเหลือจนเป็นฝ่ายชนะสงคราม สหภาพโซเวียตก็หันกลับไปสู่ความคิดเรื่องการปฏิวัติโลกและเตรียมขยายอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ไปทั่วยุโรป การตีความว่าสหภาพโซเวียตมีนโยบายก้าวร้าวรุกรานนั้นเป็นเพราะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในดินแดนหลายแห่งสะท้อนถึงนโยบายดังกล่าว

นับตั้งแต่ต้น ค.ศ. 1947 แล้วที่สหภาพโซเวียตได้แสดงท่าทีอย่างแข็งขันว่าจะไม่ยอมรับแผนการของสหรัฐอเมริกาในการควบคุมการใช้พลังงานอะตอม ตลอดจนการให้มีระบบระหว่างประเทศเพื่อตรวจสอบการใช้อาวุธจากพลังงานอะตอม แม้ว่าสหภาพโซเวียตจะมีเหตุผลว่าแผนการดังกล่าวทำให้สหรัฐอเมริกาผูกขาดการครอบครองการใช้อาวุธจากพลังงานอะตอมและเป็นการละเมิดอธิปไตยของตน แต่ความเห็นโดยทั่วไปในเวลานั้นคิดว่าการขัดขวางของสหภาพโซเวียตเท่ากับเป็นการไม่ยอมรับระเบียบสากล โดยเฉพาะเมื่อสหภาพโซเวียตพยายามขยายอิทธิพลเข้าไปในคาบสมุทรบอลข่านด้วยการสนับสนุน

สงครามจรยุทธ์ ซึ่งฝ่ายคอมมิวนิสต์กำลังปฏิบัติการอยู่ทางตอนเหนือของประเทศกรีซ และรัฐบาลกรีซก็ไม่สามารถปราบปรามได้ อังกฤษซึ่งให้ความช่วยเหลือฝ่ายรัฐบาลกรีซมาตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 ยังไม่ยุติ ก็ไม่สามารถให้ความช่วยเหลือได้อีกต่อไป ด้วยเหตุนี้รัฐบาลอเมริกาจึงต้องรับหน้าที่แทนอังกฤษด้วยความเชื่อว่าสหรัฐอเมริกาจะต้องเข้าไปมีบทบาทโดยตรงเท่านั้น จึงจะสามารถสกัดกั้นการครอบงำของรัสเซียเหนือกรีซและตุรกี การตัดสินใจครั้งนี้ทำให้สหรัฐอเมริกาประกาศหลักการทรูแมน (Truman Doctrine) ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1947 ซึ่งประธานาธิบดีแฮร์รี เอส. ทรูแมน (Harry S. Truman) ของสหรัฐอเมริกาอ้างว่านโยบายของสหรัฐอเมริกาคือการสนับสนุนเสรีชนที่ต่อต้านการกดขี่ปราบปรามจากพวกใช้กำลังอาวุธกลุ่มน้อยและจากแรงกดดันภายนอก หลักการทรูแมน จึงมีความสำคัญต่อการเมืองยุโรปในทศวรรษต่อมา

สหรัฐอเมริกาตระหนักถึงความจำเป็นในการสกัดกั้นการรุกคืบของสหภาพโซเวียตและเห็นว่าการศึกษาที่สหภาพโซเวียตยึดนโยบายก้าวร้าวรุกรานก็เพราะเชื่อว่าการสถาปนาระบบคอมมิวนิสต์ทั่วทั้งยุโรปจะทำได้โดยง่ายตาย ทั้งนี้เพราะสภาพเศรษฐกิจที่ตกต่ำถึงขีดสุด ทำให้ชาวยุโรปส่วนใหญ่ไม่พอใจรัฐบาลของตน และมีการจัดตั้งพรรคคอมมิวนิสต์ที่มีความเข้มแข็ง แม้แต่ประเทศยุโรปตะวันตก เช่น ฝรั่งเศสและอิตาลี พรรคคอมมิวนิสต์ก็ได้รับความนิยมมาก เพราะบทบาทสำคัญของสมาชิกพรรคในขบวนการต่อต้านพวกนาซี ผู้นำพรรคได้เข้าร่วมในรัฐบาลของทั้งสองประเทศ และพรรคคอมมิวนิสต์ก็มีอิทธิพลเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

เพื่อป้องกันยุโรปไม่ให้ตกอยู่ใต้อำนาจสหภาพโซเวียต ผู้นำสหรัฐอเมริกาจึงวางมาตรการไว้ 2 แนวทางทั้งด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ในกลาง ค.ศ. 1947 สหรัฐอเมริกาก็โน้มน้าวให้รัฐบาลฝรั่งเศสและอิตาลีปลดรัฐมนตรีที่สังกัดพรรคคอมมิวนิสต์ออก ทั้งนี้รัฐบาลสหรัฐอเมริกาได้ชี้ว่าการกีดกันพรรคคอมมิวนิสต์จากรัฐบาลจะเปิดทางให้มีการช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจจากสหรัฐอเมริกา และเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน ค.ศ. 1947 นายพลจอร์จ ซี. มาร์แชลล์ (George C. Marshall) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาก็ประกาศว่าถ้ารัฐประชาชาติยุโรปมีโครงการที่ดี ซึ่งอธิบายถึงความต้องการที่จะรื้อฟื้นเศรษฐกิจ สหรัฐอเมริกาก็พร้อมที่จะสนองตอบด้วยการให้ความช่วยเหลือด้านเงินทุนและด้านวิทยาการ การประกาศดังกล่าวคือที่มาของแผนมาร์แชลล์ (Marshall Plan) ซึ่งนายพลมาร์แชลล์ได้ประชุมร่วมกับตัวแทนของ 16 ประเทศยุโรปที่กรุงปารีส และมีการจัดตั้งคณะกรรมการ

เพื่อร่างโครงการบูรณะฟื้นฟูยุโรป (European Recovery Program) ซึ่งต่อมาเมื่อวันที่ 16 เมษายน ค.ศ. 1948 ประเทศ ซึ่งได้รับความช่วยเหลือตามแผนมาร์แชลล์ ก็ได้จัดตั้งองค์การ เพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจของยุโรป (Organization for European Economic Co-operation - OEEC)

ความแตกแยกระหว่างรัสเซีย และประเทศประชาธิปไตยตะวันตก

ใน ค.ศ. 1947 นโยบายของสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตทำให้เกิดการเผชิญหน้าจนยากที่จะกลับมาร่วมมือกันได้อีก ปัญหาที่ทำให้ความแตกแยกระหว่าง

สหภาพโซเวียต และประเทศประชาธิปไตยตะวันตกทวีความรุนแรงมากขึ้นคือปัญหาค่าปฏิกรรมสงคราม สหรัฐอเมริกา เชื่อว่าความสำเร็จของการสกัดกั้นการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์สู่ยุโรปตะวันตกขึ้นอยู่กับ การฟื้นตัวทางเศรษฐกิจของเยอรมนี และทรัพยากรทางเศรษฐกิจของเยอรมนีจะสามารถนำมาใช้สนองตอบความต้องการของยุโรปตะวันตก ในการประชุมของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศผู้ชนะสงครามในกลาง ค.ศ. 1947 ที่กรุงมอสโก เพื่อเตรียมร่างสนธิสัญญาสันติภาพกับเยอรมนี สหภาพโซเวียตยืนยันว่าจะต้องได้รับค่าปฏิกรรมสงครามเป็นจำนวนหนึ่งหมื่นล้านดอลลาร์สหรัฐจากผลผลิตด้านอุตสาหกรรมของเยอรมนี ข้อเรียกร้องนี้ทำให้ทั้งสหรัฐอเมริกาและอังกฤษเห็นว่าสหภาพโซเวียตมีเป้าหมายอื่นนอกเหนือจาก การเรียกค่าทดแทนสำหรับความเสียหายจากสงคราม คือ ต้องการให้เยอรมนีประสบความยากเข็ญและวุ่นวายต่อไป ซึ่งจะมีผลเสียหายต่อเศรษฐกิจของยุโรปตะวันตก นโยบายค่าปฏิกรรมสงครามของสหภาพโซเวียตเป็นสัญญาณแสดงถึงการเตรียมการสำหรับการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์สู่ยุโรปตะวันตก ดังนั้นทั้งสหรัฐอเมริกาและอังกฤษจึงไม่เพียงแต่ ปฏิเสธข้อเรียกร้องของสหภาพโซเวียตเท่านั้น แต่ยังใช้มาตรการ

▲ ในการประชุมที่ยัลตาในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1945 'มหาอำนาจทั้งสาม' ฝ่ายพันธมิตร ซึ่งมีผู้นำประเทศมหาอำนาจเป็นตัวแทนประกอบด้วยเชอร์ชิล รัสเวลต์ และสตาลินได้ตัดสินใจให้มีการแบ่งเยอรมนี ออกเป็นสี่เขตยึดครองหลังสิ้นสุดสงคราม

ต่างๆ ในตอนปลาย ค.ศ. 1947 และต้น ค.ศ. 1948 เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจของเยอรมนีตะวันตก และเพื่อเตรียมให้ เยอรมนีเข้าร่วมในแผนการฟื้นฟูบูรณะยุโรป³ เช่น การรวมกันทางด้าน เศรษฐกิจของเขตยึดครองของอังกฤษและสหรัฐอเมริกาและการบริหารเป็นต้น

เมื่อสงครามยุติลงไม่นานนัก เยอรมนีถูกจำกัดผลผลิตด้านอุตสาหกรรมและการ บริหาร ทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่ให้เยอรมนีเสริมสร้างอาวุธขึ้นอีก แต่ในกลาง ค.ศ. 1947 ฝ่าย ตะวันตกได้อนุญาตให้เยอรมนีเพิ่มผลผลิตเท่ากับช่วงก่อนสงคราม มาตรการทางเศรษฐกิจ นี้ได้รับการสนับสนุนจากการปฏิรูปการเงินซึ่งนำมาใช้ในเขตยึดครองของสหรัฐอเมริกา อังกฤษ และฝรั่งเศสทำให้สหภาพโซเวียตต้องตอบโต้ด้วยการปฏิรูปการเงินในเขตยึดครอง ของตนเป็นต้น นอกจากนี้ประเทศมหาอำนาจตะวันตกยังฟื้นฟูการเมืองของเยอรมนี มีการ เลือกตั้งระดับท้องถิ่นซึ่งนำไปสู่การสถาปนาระบบการปกครองซึ่งมีรัฐสภาและรัฐบาลแบบ ประชาธิปไตยของชาวเยอรมันในที่สุด

มาตรการเหล่านี้ทำให้สหภาพโซเวียตประจักษ์ว่าเยอรมนีตะวันตกซึ่งมีทั้งพลเมือง และทรัพยากรมากกว่าเยอรมนีตะวันออกกำลังจะได้รับการสถาปนาให้เป็นรัฐเอกราชและ รอดพ้นจากการตกเป็นรัฐบริวารของสหภาพโซเวียต⁴ นโยบายของประเทศมหาอำนาจ ตะวันตกทำให้สัมพันธ์ภาพกับสหภาพโซเวียตทวีความตึงเครียดยิ่งขึ้น เป็นที่แน่ชัดว่าข้อ ตกงใด ๆ ที่ยังคงชะงักอยู่จะเป็นโมฆะ เพราะเงื่อนไขสำหรับการฟื้นฟูเศรษฐกิจของเยอรมนี คือ การยกเลิกเรื่องค่าปฏิกรรมสงคราม และการที่ประเทศตะวันตกหันมาใช้นโยบายนี้ ทั้งที่ มีการต่อต้านจากรัสเซียนั้น ย่อมหมายถึงการยุติการยึดครองเยอรมนีของมหาอำนาจทั้ง 4 และการเริ่มต้นการแบ่งแยกเยอรมนีออกเป็นสองส่วน

การเริ่มต้นสมัยสงครามเย็น

การที่สหรัฐอเมริกาเริ่มเข้าไปมีบทบาทในยุโรปมากขึ้น ทำให้สหภาพโซเวียต เห็นว่าสหรัฐอเมริกาพยายามจะขยายอิทธิพลและเผยแพร่ลัทธิจักรวรรดินิยม ทัศนะเช่นนี้ เป็นประโยชน์ต่อระบอบการปกครองของสตาลิน เพราะผู้นำสหภาพโซเวียตสามารถใช้เป็น เหตุผลของการย้ำความสำคัญของอุตสาหกรรมหนักและการดำเนินชีวิตอย่างมีวินัยและ เข้มงวด มาตรการด้านเผด็จการถูกนำมาใช้อ้างว่าเป็นความจำเป็นของประเทศชาติ ทัศนะ เช่นนี้ยังสอดคล้องกับงานเขียนด้านทฤษฎีและจากประสบการณ์ในช่วงแรกที่สหภาพโซเวียต ปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ นั่นคือสหภาพโซเวียตมีความรู้สึกว่าถูกปิดล้อมโดยประเทศ

ทฤษฎีที่ต้องการโค่นล้มระบอบคอมมิวนิสต์ ดังนั้นจึงไม่เชื่อว่าสหรัฐอเมริกาต้องการเพียงให้มีการสถาปนาระบอบประชาธิปไตยในโปแลนด์ ฮังการี และเชโกสโลวาเกีย แต่เชื่อว่าสหรัฐอเมริกาต้องการใช้ดินแดนเหล่านี้เป็นฐานสำหรับโจมตีสหภาพโซเวียต ความหวาดระแวงนี้ทำให้สหภาพโซเวียตปฏิบัติต่อประเทศเหล่านี้อย่างรุนแรง ซึ่งยิ่งเป็นการตอกย้ำทัศนคติของชาวอเมริกันว่าสหภาพโซเวียตมีนโยบายแผ่ขยายอำนาจจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ โดยเฉพาะเมื่อพรรคคอมมิวนิสต์ถูกกีดกันออกจากความร่วมมือในรัฐบาลอิตาลีและฝรั่งเศส ก็ทำให้สหภาพโซเวียตบีบบังคับผู้นำของพรรคอื่นๆ นอกเหนือจากพรรคคอมมิวนิสต์ออกจากความร่วมมือในรัฐบาลของประเทศยุโรปตะวันออกที่เป็นบริวารของสหภาพโซเวียต^๑ ทั้งนี้รวมถึงการกำจัดบุคคลเหล่านี้ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การบีบบังคับให้ลาออก การจับกุมคุมขังหรือการลอบสังหาร เป็นต้น

การกวาดล้างที่สหภาพโซเวียตนำมาใช้กับฝ่ายตรงกันข้ามเกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับที่มีการจัดตั้งสำนักงานข่าวสารคอมมิวนิสต์ (Communist Information Bureau - Cominform) ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1947 ขึ้นมาแทนที่องค์การคอมมิวนิสต์สากล (Communist International - Comintern) ซึ่งถูกยุบไปเมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม ค.ศ. 1943 เพราะเวลานั้นสหภาพโซเวียตต้องการความช่วยเหลือจากประเทศตะวันตกในการทำสงครามต่อต้านเยอรมนี แต่เมื่อเกิดความขัดแย้งกับฝ่ายตะวันตกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สหภาพโซเวียตจึงจัดตั้งองค์กรกลางเพื่อประสานความสัมพันธ์ระหว่างประเทศคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออก โคมินฟอร์มมีหน้าที่แลกเปลี่ยนข่าวสาร ประสานการณื ตลอดจนประสานกิจกรรมของพรรคคอมมิวนิสต์ประเทศต่างๆ บนพื้นฐานของความตกลงร่วมกัน ทั้งเป็นองค์กรที่กำหนดแนวนโยบายซึ่งรัฐบาลของประเทศยุโรปตะวันออกจะต้องถือปฏิบัติร่วมกัน ปฏิบัติการร่วมครั้งแรกที่กลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์กระทำเพื่อคือการปฏิเสธการเข้าร่วมในแผนการฟื้นฟูบูรณะยุโรปตามคำเชิญของนายพลมาร์แชลล์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา และเพื่อเป็นการคานแผนการดังกล่าว กลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์ยุโรปตะวันออกก็ได้จัดตั้งคณะรัฐมนตรีว่าด้วยความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจระหว่างกันหรือโคเมคอน (Council of Mutual Economic Assistance - COMECON)^๒ ขึ้นเมื่อวันที่ 29 มกราคม ค.ศ. 1949

ความหวาดระแวงในบทบาทของสหรัฐอเมริกาในยุโรปผนวกกับความผิดพลาดที่ไม่ได้รับคำปฏิกรรมสงครามจำนวนหนึ่งหมื่นล้านดอลลาร์ ทำให้สหภาพโซเวียตซึ่งเคยมี

ประสบการณ์จากการถูกเยอรมนีโจมตีในสงครามโลกทั้ง 2 ครั้งมีความเชื่อว่าการที่ฝ่าย ตะวันตกมุ่งรื้อฟื้นสถานะของเยอรมนีตะวันตกเพื่อให้เยอรมนีเป็นหัวหอกในการโจมตี สหภาพโซเวียตนอกเสียจากว่าสหภาพโซเวียตจะได้ค่าปฏิกรรมสงครามจำนวนมหาศาล เท่านั้น จึงจะสามารถสกัดกั้นการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจของเยอรมนี ซึ่งไม่เพียงแต่จะทำให้ เยอรมนีอ่อนแอเท่านั้น แต่สหภาพโซเวียตยังมีอำนาจต่อรองในการดำเนินการเกี่ยวกับ เยอรมนี การฟื้นฟูบูรณะเยอรมนีคือแผนการของสหรัฐอเมริกาที่จะโจมตีสหภาพโซเวียต ดังนั้นสหภาพโซเวียตจึงตัดสินใจดำเนินการขั้นเด็ดขาดด้วยการปิดกั้นกรุงเบอร์ลิน นครหลวง ของเยอรมนี

ปฏิบัติการปิดกั้นกรุงเบอร์ลินเริ่มขึ้นเมื่อวันที่ 30 มีนาคม ค.ศ. 1948 สหภาพโซเวียตสกัดการคมนาคมทั้งทางรถไฟเชื่อมติดต่อกันระหว่างกรุงเบอร์ลินกับเยอรมนีตะวันตก แม้ว่ากรุงเบอร์ลินจะอยู่ในเขตยึดครองของสหภาพโซเวียตหรือในเขตเยอรมนีตะวันออก แต่เฉพาะกรุงเบอร์ลินนั้นแบ่งเขตยึดครองออกเป็น 4 เขต ภายใต้การดูแลของคณะปกครอง

▲ การปิดล้อมกรุงเบอร์ลิน เครื่องบินขนส่งอเมริกามาถึงพร้อมกับสิ่งของเครื่องใช้สำหรับชาวเบอร์ลิน ตะวันตก

ร่วมฝ่ายพันธมิตร (Inter - Allied Governing Authority) ซึ่งประกอบด้วยสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส และสหภาพโซเวียต อีก 3 เดือนต่อมาสหภาพโซเวียตก็สกัดกั้นการคมนาคมทางถนนจากเขตตะวันตก ซึ่งเป็นการปิดกั้นเบอร์ลินภาคพื้นดินเต็มรูปแบบ ทั้งนี้รวมถึงการตัดกระแสไฟฟ้า การขนส่งผ่านดิน เสาบียงอาหารและอื่นๆ

จุดมุ่งหมายของสหภาพโซเวียตในการปิดกั้นเบอร์ลินครั้งนี้มี 2 ประการ ประการแรกสหภาพโซเวียตต้องการสร้างวิกฤตการณ์เพื่อบีบบังคับให้ประเทศมหาอำนาจตะวันตก ทั้ง 3 ต้องเปิดการเจรจาต่อรองกับตนในปัญหาเยอรมนี ส่วนประการที่ 2 สหภาพโซเวียตอาจต้องการยึดครองเยอรมนีส่วนตะวันออกโดยสมบูรณ์ ด้วยการบีบบังคับให้ประเทศมหาอำนาจทั้ง 3 จำต้องละทิ้งเบอร์ลินตะวันตกในที่สุด อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจุดมุ่งหมายของสหภาพโซเวียตเรื่องนี้จะเป็นอย่างไร ผลของการปิดกั้นกรุงเบอร์ลินครั้งนี้กลับเป็นการยุติความร่วมมือใดๆ ที่ยังอาจมีอยู่บ้างระหว่างสหภาพโซเวียตกับประเทศมหาอำนาจตะวันตก โดยสิ้นเชิง และสงครามเย็นก็ได้เริ่มต้นขึ้นอย่างแท้จริง

ดูเหมือนว่าสหภาพโซเวียตจะเชื่อว่าทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสไม่เต็มใจที่จะใช้มาตรการใดๆ ที่เสี่ยงต่อการเกิดสงคราม และเลือกใช้ชีวิตเจรจาตกลงแทน แต่สหภาพโซเวียตก็คาดการณ์ผิดที่ว่าชาวเบอร์ลินจะอดหยากและยอมจำนนในที่สุด และมองข้ามข้อเท็จจริงที่ว่าชาวเบอร์ลินตะวันตก จำนวนรวม 2 ล้านคนจะได้รับการช่วยเหลือโดยทางอากาศ ซึ่งเป็นความพยายามของฝ่ายตะวันตกที่แก้ปัญหาด้วยการใช้เครื่องบินในการลำเลียงอาหารและสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตส่งให้ชาวเบอร์ลิน ซึ่งนักบินของฝ่ายตะวันตกต้องบินไปมาถึงประมาณ 277,728 ครั้ง เพื่อขนส่งอาหาร เชื้อเพลิง และอุปกรณ์ที่จำเป็นซึ่งมีน้ำหนักกว่า 2,343,301 ตัน^๑ มาตรการนี้ทำลายเป้าหมายของสหภาพโซเวียตในการปิดกั้นเบอร์ลิน ดังนั้นสหภาพโซเวียตเปิดการเจรจากับฝ่ายตะวันตก และเมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม ค.ศ. 1949 สหภาพโซเวียตก็ยุติการปิดกั้นการคมนาคมระหว่างเยอรมนีตะวันตกและเบอร์ลินตะวันตก

อย่างไรก็ตาม เบอร์ลินยังคงเป็นปัญหายุ่งยากต่อไป ทั้งเบอร์ลินตะวันตกและตะวันออกมีการบริหารที่แยกจากกัน ทั้งนี้เยอรมนีตะวันตกจะเป็นผู้ค้าจุนเศรษฐกิจของเบอร์ลินตะวันตก และกลายเป็นตัวอย่างของวิถีชีวิตที่สะดวกสบายและมีเสรีภาพแบบตะวันตกในเขตยุโรปตะวันออกซึ่งอยู่ใต้อิทธิพลของสหภาพโซเวียต

แม้ว่าการปิดกั้นเบอร์ลินจะยุติลง แต่สงครามเย็นก็ยังคงดำเนินต่อไป โดยแท้จริงแล้ว สงครามเย็นทำให้ยุโรปมีเอกภาพมากขึ้น ทั้งยังยืดเวลาการเข้ามามีบทบาทของสหรัฐ-

อเมริกาในทวีปยุโรป ซึ่งเป็นลักษณะที่สหภาพโซเวียตไม่ต้องการให้เกิดขึ้น จึงอาจตีความได้ว่าสงครามเย็นเป็นการสกัดกั้นโอกาสของสหภาพโซเวียตที่จะขยายระบอบการปกครองแบบคอมมิวนิสต์มายังยุโรปตะวันตก เพราะเกิดการแบ่งเขตชัดเจนระหว่างฝ่ายตะวันตกและฝ่ายคอมมิวนิสต์ ความสัมพันธ์ระหว่างสองฝ่ายอยู่ในภาวะชะงักงัน เพราะแม้แต่ประเทศซึ่งพรรคคอมมิวนิสต์ได้รับความนิยมมาก เช่น ฝรั่งเศสซึ่งในช่วงแรกไม่เต็มใจที่จะร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ก็ยังต้องปรับนโยบายหันมาร่วมมือกับมหาอำนาจตะวันตกทั้งในแง่เศรษฐกิจ การเมือง และการทหาร การจะขยายลัทธิคอมมิวนิสต์มาสู่ยุโรปตะวันตกย่อมหมายถึงสงครามใหญ่ระหว่างทั้งสองฝ่าย สหภาพโซเวียตซึ่งในเวลานั้นยังไม่มีอาวุธปรมาณู ก็ไม่พร้อมที่จะเปิดฉากสงครามใหญ่ ดังจะเห็นว่าแม้แต่ในกรณีปิดกั้นเบอร์ลิน รัสเซียต้องเป็นฝ่ายยินยอมยุติการปิดกั้นดังกล่าวเมื่อฝ่ายตะวันตกตอบโต้อย่างแข็งกร้าว^๑

การสถาปนาองค์การสนธิสัญญาแอตแลนติกเหนือ (North Atlantic Treaty Organization - NATO)

การปิดกั้นเบอร์ลินทำให้ฝ่ายตะวันตกตระหนักถึงความไม่พร้อมด้านการทหารและเกิดความหวาดวิตกต่อการรุกรานจากสหภาพโซเวียต ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1948 อังกฤษ ฝรั่งเศส เบลเยียม เนเธอร์แลนด์ และลักเซมเบิร์กได้ลงนามในสนธิสัญญาป้องกันแห่งบริสเซลส์ (The Brussels Defence Treaty) ซึ่งมีใจความว่าประเทศเหล่านี้จะร่วมมือกันในการทำสงคราม ต่อมาเมื่อวันที่ 4 เมษายน ค.ศ. 1949 สหรัฐอเมริกา แคนาดา ไปรดุกุส เดนมาร์ก ไอร์แลนด์ อิตาลี และนอร์เวย์ได้ร่วมลงนามในสนธิสัญญาแอตแลนติกเหนือ (The North Atlantic Treaty) โดยมีข้อตกลงว่าหากมีการโจมตีประเทศสมาชิกประเทศใดประเทศหนึ่งจะถือว่าเป็นการโจมตีประเทศสมาชิกทั้งหมด ดังนั้นประเทศสมาชิกจึงยินยอมให้กองกำลังของตนอยู่ใต้อำนาจบังคับบัญชาของ NATO ซึ่งจะประสานแนวป้องกันทางด้านตะวันตก

การสถาปนาองค์การสนธิสัญญาแอตแลนติกเหนือนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นการยืนยันว่าสหรัฐอเมริกาได้ละทิ้งนโยบายไม่พัวพันกับระบบพันธมิตร และมีการประกันล่วงหน้าถึงปฏิบัติการทางทหาร การสถาปนาองค์การสนธิสัญญาแอตแลนติกเหนือทำให้สตาลินเห็นว่าเป็นการทำทลาย และความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายคอมมิวนิสต์และฝ่ายตะวันตกก็ตึงเครียดยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเมื่อสหภาพโซเวียตสามารถผลิตระเบิดปรมาณูของตนได้ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1949

ท่าทีที่แข็งกร้าวของสหภาพโซเวียตทำให้ฝ่ายตะวันตกเชื่อว่าการรวมเขตยึดครอง
ของประเทศมหาอำนาจเข้าด้วยกัน เพื่อสถาปนาประเทศเยอรมนีขึ้นมาคงเป็นไปไม่ได้
ดังนั้นสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส จึงรวมเขตยึดครองของตนเข้าด้วยกันเพื่อจัดตั้ง
สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน (The German Federal Republic) หรือที่เรียกว่าเยอรมนี
ตะวันตกในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1949¹⁰ และเมื่อมีการเลือกตั้งในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1949
คอนราด อาเดเนา (Konrad Adenauer) ก็ได้เป็นนายกรัฐมนตรีคนแรก ซึ่งสหภาพโซเวียต
ก็ตอบโต้ด้วยการจัดตั้งเขตยึดครองของตนเป็นสาธารณรัฐประชาธิปไตยเยอรมัน (The German
Democratic Republic) หรือเยอรมนีตะวันออก เมื่อวันที่ 7 ตุลาคม ค.ศ. 1949¹¹

แม้ว่าสงครามเย็นจะยังคงดำเนินต่อมา แต่ในช่วงหลัง ค.ศ. 1953 สงครามเย็นก็
ลดความตึงเครียดลง ทั้งนี้เพราะการถึงแก่อสัญกรรมของโจเซฟ สตาลิน (Joseph Stalin)
นายกรัฐมนตรีแห่งสหภาพโซเวียตเมื่อวันที่ 9 มีนาคม ค.ศ. 1953 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการ
ผ่อนคลายนโยบายแข็งกร้าวแบบเผชิญหน้ากัน ผู้นำรัสเซียที่สืบทอดอำนาจต่อจากสตาลิน
ล้วนแต่ต้องการปรับปรุงความสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะเมื่อทั้งสองฝ่ายสามารถ
พัฒนาระเบิดไฮโดรเจนได้ จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องลดความตึงเครียดเพื่อหลีกเลี่ยง
สงครามนิวเคลียร์ ด้วยเหตุนี้ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1959 นิกิตา ครุชเชฟ (Nikita
Khrushchev) ผู้นำสหภาพโซเวียตในเวลานั้นได้ประกาศใช้นโยบายอยู่ร่วมกันโดยสันติ
(Peaceful - Co - existence) ซึ่งเป็นทางเลือกที่ดีกว่าการทำสงครามทำลายล้างมนุษยชาติ
ทั้งนี้ครุชเชฟหวังว่าลัทธิคอมมิวนิสต์จะสามารถครองโลกได้ด้วยระบบเศรษฐกิจที่เหนือกว่า
ลัทธิทุนนิยม และสหภาพโซเวียตก็พยายามโน้มน้าวชาติที่เป็นกลางให้หันมารับรอง
คอมมิวนิสต์ด้วยการให้ความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจอย่างเต็มที่

การลดความตึงเครียดของสงครามเย็นจะเห็นได้จากหลายกรณี การยุติของสงคราม
เกาหลีใน ค.ศ. 1953 และสงครามอินโดจีน ใน ค.ศ. 1954 เป็นการเริ่มสัญญาณของการ
ผ่อนคลายท่าที ต่อมาใน ค.ศ. 1955 สหภาพโซเวียตก็ตกลงที่จะยกเลิกฐานทัพในฟินแลนด์
และในเดือนธันวาคม ปีเดียวกันนี้รัสเซียก็ยอมถอนการใช้สิทธิยับยั้งการที่สหประชาชาติจะ
รับประเทศสมาชิกใหม่อีก 16 ประเทศ ในเดือนเมษายน ค.ศ. 1956 ก็มีการยกเลิกโคมิน-
ฟอร์ม (Cominform) ซึ่งแสดงว่าประเทศบริวารของสหภาพโซเวียตจะมีอิสระมากขึ้น ปัญหา
ที่ได้รับการแก้ไขเป็นที่น่าพอใจ คือ เรื่องสถานภาพของออสเตรีย ซึ่งได้รับการรับรองจาก
สนธิสัญญาออสเตรีย (The Austrian State Treaty) ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1955 มี

ผลให้ออสเตรียซึ่งถูกแบ่งออกเป็นเขตยึดครองของ 4 ประเทศมหาอำนาจที่ชนะสงคราม เช่นเดียวกับเยอรมนีได้รับอิสรภาพ ทั้งนี้กองทัพของประเทศที่ยึดครองได้ถอนตัวออกไป ออสเตรียจะมีอาณาเขตเท่ากับใน ค.ศ. 1937 คือก่อนการยึดครองของพวกนาซี เงื่อนไขสำคัญคือออสเตรียจะต้องไม่รวมกับเยอรมนี มีการจำกัดกำลังอาวุธ ทั้งต้องวางตัวเป็นกลาง ในข้อขัดแย้งระหว่างฝ่ายคอมมิวนิสต์และฝ่ายตะวันตก ซึ่งในเวลานั้นหมายความว่าออสเตรียไม่สามารถเข้าร่วมกับองค์การสนธิสัญญาแอตแลนติกเหนือ และประชาคมเศรษฐกิจยุโรป (European Economic Community)

อย่างไรก็ตาม การผ่อนคลายความตึงเครียดในช่วงหลังมรดกกรรมของสตาลินเป็นไปอยู่แต่ระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น เพราะนโยบายของครุชชอฟในการควบคุมประเทศบริวารยังเป็นไปอย่างเข้มงวด ดังจะเห็นได้จากการที่สหภาพโซเวียตปราบปรามการลุกฮือของชาวฮังการี (Hungarian National Rising - 23 ตุลาคม ถึง 4 พฤศจิกายน ค.ศ. 1956) ซึ่งเตรียมปลิดตัวเป็นอิสระ ผู้นำฮังการีคืออิมเร นอจ (Imre Nagy) เตรียมอนุญาตให้มีการจัดตั้งพรรคการเมืองอื่นๆ นอกจากพรรคคอมมิวนิสต์ ทั้งยังเตรียมถอนตัวออกจากองค์การกติกาสัญญาวอร์ซอ (Warsaw Pact) ซึ่งเป็นการกระทำที่สหภาพโซเวียตไม่อาจอดทนต่อไปได้ ดังนั้นเมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน ค.ศ. 1956 ขบวนรถถังของสหภาพโซเวียตก็ระดมยิงใส่ฝูงชนในกรุงบูดาเปสต์ มีผู้เสียชีวิตรวม 20,000 คน และถูกจับกุมคุมขังอีกในจำนวนใกล้เคียงกัน อิมเร นอจ และผู้นำคนอื่นๆ ถูกประหารชีวิต ในขณะที่ชาวฮังการีหลายหมื่นคน ต้องลี้ภัยออกนอกประเทศ

ต่อมาเมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม ค.ศ. 1955 สหภาพโซเวียต แอลเบเนีย บัลแกเรีย เชโกสโลวาเกีย สาธารณรัฐประชาธิปไตยเยอรมัน ฮังการี โปแลนด์ โรมาเนีย ได้ร่วมกันลงนามในสนธิสัญญาความช่วยเหลือระหว่างกันของยุโรปตะวันออก (Eastern European Mutual Assistance Treaty) หรือที่เรียกกันว่า กติกาสัญญาวอร์ซอ (Warsaw Pact) เพราะผู้แทนของประเทศเหล่านี้ร่วมกันลงนามที่กรุงวอร์ซอ ประเทศโปแลนด์ การจัดตั้งกลุ่มประเทศกติกาสัญญาวอร์ซอเป็นการตอบโต้ของสหภาพโซเวียตต่อการที่เยอรมนีตะวันตกเข้าร่วมในองค์การสนธิสัญญาแอตแลนติกเหนือในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1954 และเพื่อเป็นการถ่วงดุลกับการที่สหภาพโซเวียตถอนกำลังออกจากออสเตรียตามข้อตกลงในสนธิสัญญาออสเตรีย (Austrian State Treaty) ซึ่งลงนามกันในวันต่อมาคือ วันที่ 15 พฤษภาคม ค.ศ. 1955

▲ นายกรัฐมนตรีคอนราต อาเดเนา (Konrad Adenauer) ได้รับการต้อนรับอย่างเป็นทางการที่สนามบินกรุงมอสโก เมื่อวันที่ 8 กันยายน ค.ศ. 1955

ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1957 สหภาพโซเวียตสามารถสร้างขีปนาวุธยิงข้ามทวีปได้ รวมทั้งการส่งดาวเทียมสปุตนิก 1 (Sputnik I) ขึ้นโคจรในอวกาศ ความสำเร็จของสหภาพโซเวียตยิ่งทำให้ประเทศฝ่ายโลกเสรีวิตกกังวลขึ้น ในเวลาเดียวกันก็ทำให้สหภาพโซเวียตเชื่อมั่นว่าการเป็นผู้นำด้านนิวเคลียร์จะทำให้ฝ่ายตนดำเนินนโยบายรุกได้มากขึ้น ดังนั้นในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1958 ครุซชอฟจึงประกาศว่าเขาไม่รับรู้สิทธิของมหาอำนาจตะวันตกในเบอร์ลินตะวันตก ทั้งยื่นคำขาดให้มหาอำนาจตะวันตกถอนกองกำลังออกจากเบอร์ลินตะวันตก ภายในเวลา 6 เดือน ทั้งให้ยอมรับการที่สาธารณรัฐประชาธิปไตยเยอรมัน (เยอรมนีตะวันออก) จะเข้าครอบครองเบอร์ลินทั้งหมด ความเคลื่อนไหวครั้งนี้เป็นเพราะฝ่ายสหภาพโซเวียตรู้สึกเสียหน้า เนื่องจากสภาพการดำรงชีวิตรหว่างเบอร์ลินตะวันตกและเบอร์ลินตะวันออกมีความแตกต่างกันมากและเป็นเหตุให้เกิดการนัดหยุดงานและการก่อความไม่สงบต่างๆ ในเบอร์ลินตะวันออก นับตั้งแต่ ค.ศ. 1945 ชาวเยอรมันตะวันออกมากกว่า 3 ล้านคนได้พากันหลบหนีมายังเบอร์ลินตะวันตก ซึ่งมีผลเสียหายอย่างร้ายแรงต่อเศรษฐกิจของเยอรมนีตะวันออก ชื่อเรียกร่องของครุซชอฟที่ให้กองกำลังของมหาอำนาจ

▲ การสร้างกำแพงกรุงเบอร์ลิน เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม ค.ศ. 1961

▲ บางส่วนของกำแพงเบอร์ลิน

ทุกประเทศถอนตัวออกจากเบอร์ลิน จึงทำให้มหาอำนาจตะวันตกไม่ยอมปฏิบัติตามเพราะเห็นว่าเป็นขั้นต้นของแผนการที่จะรวมเบอร์ลินตะวันตกเข้ากับเยอรมนีตะวันออก

ในกลาง ค.ศ. 1961 สหภาพโซเวียตได้เสนอให้ยกเส้นทางที่เข้าสู่กรุงเบอร์ลินทุกสายให้อยู่ภายใต้การควบคุมของเยอรมนีตะวันออก แต่สหรัฐอเมริกาไม่ยอมโอนอ่อนต่อข้อเรียกร้องของสหภาพโซเวียต เป็นผลให้ความขัดแย้งระหว่างทั้งสองฝ่ายเข้มข้นยิ่งขึ้น ชาวเยอรมันในเยอรมนีตะวันออกจึงทะลักเข้าสู่เบอร์ลินตะวันตกเป็นจำนวนหลายหมื่นคน ในช่วงเวลาเพียง 1-2 เดือน ซึ่งเป็นผลเสียหายต่อเกียรติภูมิ สังคมและเศรษฐกิจของเยอรมนีตะวันออกมาก ด้วยเหตุนี้เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม ค.ศ. 1961 กองกำลังรักษาความมั่นคงของเยอรมนีตะวันออกจึงปิดกั้นจุดผ่านแดนในกรุงเบอร์ลินถึง 68 แห่ง ในจำนวนทั้งหมด 80 แห่งตั้งเครื่องกีดขวางตลอดจนรั้วลวดหนาม และสร้างกำแพงเบอร์ลินเป็นแนวยาวถึง 28 ไมล์ เพื่อปิดกั้นเส้นทางติดต่อตลอดระยะของกรุงเบอร์ลิน กำแพงเบอร์ลินจึงเป็นสัญลักษณ์ของการขัดแย้งระหว่างฝ่ายโลกเสรีและฝ่ายคอมมิวนิสต์ ในสงครามเย็น ตลอดจนแสดงถึงการแบ่งแยกเยอรมนีออกเป็น 2 ส่วน

อย่างไรก็ตาม วิกฤตการณ์ที่ตึงเครียดที่สุดในสงครามเย็น คือ วิกฤตการณ์จรวดคิวบา (Cuban Missiles Crisis) ที่เกิดขึ้นในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1962 และเกือบทำให้เกิดสงครามนิวเคลียร์ สาเหตุของวิกฤตการณ์เกิดจากการที่หน่วยสืบราชการลับของสหรัฐอเมริกา รายงานว่าสหภาพโซเวียตได้เข้ามามีบทบาทในกิจการของคิวบา ซึ่งรัฐบาลสหภาพโซเวียตก็ได้ยอมรับ เมื่อวันที่ 2 กันยายน ค.ศ. 1962 ว่าได้ส่งอาวุธให้คิวบาจริง แต่ไม่ใช่จุดประสงค์เพื่อรุกราน ต่อมาเมื่อวันที่ 22 ตุลาคม ประธานาธิบดีจอห์น เอฟ. เคนเนดี (John F. Kennedy) ได้ประกาศว่าเครื่องบินสอดแนมแบบ U. 2 ของสหรัฐอเมริกาได้ถ่ายภาพฐานทัพจรวดของสหภาพโซเวียตที่สร้างในคิวบา ประธานาธิบดีเคนเนดีสั่งให้กองทัพอเมริกาเตรียมพร้อม และเริ่มทำการปิดล้อมคิวบาเพื่อป้องกันการติดตั้งขีปนาวุธ เนื่องจากเรือรัสเซียหลายลำที่บรรทุกจรวดกำลังเดินทางไปคิวบา ประธานาธิบดีเคนเนดีเรียกร้องให้สหภาพโซเวียตถอนจรวดออกไป ในครั้งแรกสหภาพโซเวียตมีท่าทีแข็งขันและโลกก็ตกอยู่ในภาวะตึงเครียด ซึ่งดูเหมือนสงครามระหว่างประเทศอภิมหาอำนาจทั้งสองจะเกิดขึ้น แต่เมื่อวันที่ 28 ตุลาคม ค.ศ. 1962 นายกรัฐมนตรีครุชชอฟก็ตกลงที่จะเคลื่อนย้ายจรวดออกไปโดยแลกเปลี่ยนกับคำมั่นสัญญาของประธานาธิบดีเคนเนดีว่าจะไม่รุกรานคิวบา วิกฤตการณ์จึงผ่านพ้นไป และความตึงเครียดจากสงครามเย็นก็ผ่อนคลายลง

นับจากกลางทศวรรษที่ 1960 เป็นต้นมา สหภาพโซเวียตพยายามดำเนินนโยบาย การทูตให้ยืดหยุ่นมากขึ้น โดยเริ่มตั้งแต่ที่ครุซชอฟได้ประกาศหลักการอยู่ร่วมกันโดยสันติ (Peaceful Co - existence) เพื่อให้ฝ่ายทุนนิยมและฝ่ายคอมมิวนิสต์สามารถอยู่ร่วมกันได้ โดยสันติ แม้ว่าครุซชอฟจะหมดอำนาจไปในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1964 แต่ผู้นำของสหภาพโซเวียตที่สืบอำนาจต่อจากเขาก็ดำเนินนโยบายผ่อนปรนกับกลุ่มประเทศในยุโรปตะวันออก ซึ่งอยู่ใต้อิทธิพลของสหภาพโซเวียต ซึ่งสหรัฐอเมริกา ก็ตอบสนองนโยบายนี้ด้วยการผ่อนคลายนโยบายต่อต้านอิทธิพลของสหภาพโซเวียต ยุคแห่งการผ่อนคลายนความตึงเครียด (Détente) ในช่วง ค.ศ. 1969 - 1979 ทำให้ความเป็นปฏิปักษ์แบบสองขั้วอำนาจลดลงและนำไปสู่การเจรจาประนีประนอมกันในปัญหาสำคัญๆ หลายเรื่อง เช่น การบรรลุข้อตกลงในการเจรจาจำกัดอาวุธทางยุทธศาสตร์ครั้งที่ 1 (The Strategic Arms Limitation Talks - SALT I) ที่กรุงมอสโกในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1972 ซึ่งสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียต ยอมตกลงที่จะควบคุมการสะสมขีปนาวุธและจำกัดจำนวนอาวุธนิวเคลียร์ การพบปะกันระหว่างผู้นำของทั้งสองประเทศก็มหาอำนาจหลายครั้งมีส่วนทำให้ความสัมพันธ์ของค่ายโลกเสรีและค่ายคอมมิวนิสต์ดีขึ้น จนทำให้นโยบายมุ่งตะวันออก (Ostpolitik) ของนายกรัฐมนตรีวิลลี บรันดท์ (Willy Brandt) แห่งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีหรือเยอรมนีตะวันตก ประสบความสำเร็จ เพราะมีการทำสนธิสัญญาไม่รุกรานต่อกันกับสหภาพโซเวียตเมื่อวันที่ 12 สิงหาคม ค.ศ. 1970 ณ กรุงมอสโก ต่อมาเมื่อวันที่ 3 กันยายน ค.ศ. 1971 สหรัฐอเมริกา สหภาพโซเวียต อังกฤษ และฝรั่งเศสก็ได้ร่วมลงนามในข้อตกลงจตุรภาคี (The Quadripartite Agreement) เพื่อยุติความขัดแย้งในปัญหาเบอร์ลิน¹²

ในช่วงระหว่างวันที่ 24 กรกฎาคม ถึง 1 สิงหาคม ค.ศ. 1975 ประเทศในยุโรปตะวันตกและยุโรปตะวันออกได้จัดให้มีการประชุมเพื่อความมั่นคงและความร่วมมือกันในยุโรป หรือตามชื่อย่อว่าซีเอสซีอี (Conference on Security and Cooperation in Europe CSCE) ระหว่างประเทศในยุโรป 33 ประเทศกับสหรัฐอเมริกาและแคนาดา โดยที่ประชุมได้บรรลุข้อตกลงสำคัญๆ เช่น การเคารพบูรณภาพในดินแดนของประเทศต่างๆ การไม่เข้าแทรกแซงกิจการภายในของแต่ละประเทศ การตกลงปัญหาข้อพิพาทระหว่างประเทศอย่างสันติ การเคารพสิทธิขั้นพื้นฐานของพลเมืองแต่ละประเทศ และความร่วมมือกันระหว่างประเทศต่างๆ¹³ ทั้งนี้ก่อนหน้าที่จะมีการลงนามในเอกสารคำประกาศว่าด้วยหลักการความสัมพันธ์ระหว่างชาติ (Declaration on Principle Guiding Relations between States)

หรือที่เรียกกันว่า "บัญญัติสุดท้ายแห่งเฮลซิงกิ" (The Final Act of Helsinki) สหรัฐอเมริกา และสหภาพโซเวียตก็ได้ร่วมมือกันเชื่อมต่อกระสวยอวกาศของทั้งสองประเทศกลางอวกาศ เมื่อต้นเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1975¹⁴ ความร่วมมือดังกล่าวจึงก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นมิตร ในยุคแห่งการผ่อนคลายความตึงเครียด

อย่างไรก็ตาม ยุคแห่งการผ่อนคลายความตึงเครียดดำเนินไปได้ชั่วระยะเวลาหนึ่ง บรรยากาศทางการเมืองระหว่างฝ่ายโลกเสรีและฝ่ายโลกคอมมิวนิสต์ก็กลับไปสู่สภาพการเผชิญหน้ากันอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากสหภาพโซเวียตได้ดำเนินการขยายอิทธิพลในภูมิภาคต่างๆ ของโลก เช่นในอังกโกลา เอธิโอเปีย และที่รุนแรงที่สุด คือ การเข้ารุกรานอัฟกานิสถาน (Afghanistan) เมื่อวันที่ 27 ธันวาคม ค.ศ. 1977 ซึ่งเป็นการคุกคามต่อผลประโยชน์และอำนาจของสหรัฐอเมริกาโดยตรง เพราะการขยายอิทธิพลของสหภาพโซเวียตเพื่อครอบครองอ่าวเปอร์เซียและแหล่งน้ำมันในตะวันออกกลาง¹⁵ ด้วยเหตุนี้สหรัฐอเมริกาและประเทศพันธมิตรอื่นๆ จึงประณามการรุกรานดังกล่าวอย่างรุนแรง และประธานาธิบดีจิมมี คาร์เตอร์ (Jimmy Carter) ก็สั่งระงับการส่งข้าวสาลีและเทคโนโลยีให้สหภาพโซเวียตทันที¹⁶ ต่อมาใน ค.ศ. 1980 เมื่อสหภาพโซเวียตไม่ยอมถอนกำลังจากอัฟกานิสถานตามข้อเรียกร้องของสหรัฐอเมริกา ประธานาธิบดีคาร์เตอร์จึงประกาศถอนข้อตกลงการเจรจาจำกัดอาวุธทางยุทธศาสตร์ครั้งที่ 2 (SALT II) ที่กำลังรอการให้สัตยาบันจากวุฒิสภา ทั้งประกาศถอนตัวและงดส่งนักกีฬาจากสหรัฐอเมริกาเข้าร่วมการแข่งขันกีฬาโอลิมปิกที่กรุงมอสโกใน ค.ศ. 1980 ดังนั้นสงครามเย็นระหว่างฝ่ายโลกเสรีและฝ่ายโลกคอมมิวนิสต์จึงหวนกลับมาอีกครั้ง ซึ่งจะทวีความตึงเครียดมากขึ้น จนกระทั่งเมื่อประธานาธิบดีมิฮาอิล เชียร์เกเยวิช กอร์บาชอฟ (Mikhail Sergeyevich Gorbachev) เริ่มนโยบาย "เปิด-ปรับ" (Glasnost – Perestroika) ใน ค.ศ. 1985 ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองค่ายจึงจะเริ่มคลี่คลาย และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงในยุโรปอีกครั้งหนึ่ง

การสร้างสรรคพื้นฟูยุโรปหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลงทำให้ยุโรปแบ่งออกเป็น 2 ค่าย ด้วยเหตุนี้ การบูรณะพื้นฟูยุโรปในช่วงแรกของยุโรปหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงมีปัญหาทางการเมืองเข้ามาสอดแทรก ซึ่งทำให้แผนการพื้นฟูยุโรป แหล่งเงินทุน ตกอยู่ใต้อิทธิพลของ 2 ประเทศอภิมหาอำนาจ โดยสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำในการดำเนินการเพื่อพื้นฟูยุโรป

ตะวันตก ในขณะที่สหภาพโซเวียตเป็นผู้กำหนดนโยบายและดำเนินการ อย่างไรก็ตาม ประเทศยุโรปทั้ง 2 ฝ่ายต่างก็ต้องเผชิญกับอุปสรรคและความยากลำบากนานัปการในการสร้างสรรค์ฟื้นฟูยุโรปหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

สภาพความอดอยาก ขาดแคลนปัจจัยในการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน ทำให้ความจำเป็นเร่งด่วน คือการฟื้นฟูเศรษฐกิจ และเป็นหน้าที่ของรัฐบาลแต่ละประเทศที่จะต้องเร่งบูรณะฟื้นฟูเศรษฐกิจโดยเร็วที่สุด ทั้งดำเนินการอย่างมีแผนและมาตรการ

ความสำคัญของประเด็นปัญหาเศรษฐกิจให้ประเทศต่างๆ หันมาร่วมมือกันในโครงการและการดำเนินงานระดับเหนือชาติ ซึ่งสหรัฐอเมริกาสนับสนุนความร่วมมือดังกล่าวอย่างแข็งขัน เพราะนอกจากจะเห็นความสำเร็จในแง่รูปธรรมเด่นชัดและมีประสิทธิภาพแล้ว ยังเป็นการทำให้กลุ่มประเทศพันธมิตรฝ่ายตนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้น นอกจากนี้รัฐบาลของแต่ละประเทศยังสนับสนุนความร่วมมือระหว่างประเทศกลุ่มเดียวกัน เพราะทำให้โครงการใหญ่ๆ ที่ต้องอาศัยงบประมาณจำนวนมากสามารถทำได้สำเร็จลุล่วงไป ความร่วมมือดังกล่าวนำไปสู่การก่อตั้งองค์การระหว่างประเทศที่สำคัญ เช่น ศูนย์วิจัยอนุภาคพลังงานปรมาณูแห่งยุโรป (The European Research Center for High Energy Particle Physics หรือชื่อย่อว่า CERN) ในกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

ความก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีส่วนสำคัญที่เปิดโอกาสให้กับความร่วมมือระหว่างประเทศ การค้นพบและประดิษฐ์กรรมใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ดำเนินต่อมาในช่วงหลังสงครามและมีความเจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็ว ทั้งครอบคลุมเกือบทุกแขนงกิจกรรมของมนุษยชาติ ความก้าวหน้าด้านต่างๆ ของยุโรปหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อาจสรุปได้ ดังนี้

ด้านการคมนาคม เครื่องบินขนส่งโดยเฉพาะที่ใช้เครื่องยนต์เจต (jet engine) ซึ่งได้รับการประดิษฐ์เพื่อการขนถ่ายทหารระหว่างสงคราม ช่วยย่นเวลาการเดินทางระหว่างทวีปให้สั้นลงและสามารถเดินทางได้ไกลมากขึ้น การปรับปรุงยานยนต์เพื่อขนส่งทหารก็เป็นพื้นฐานของการพัฒนาอย่างรวดเร็วของอุตสาหกรรมรถยนต์

ด้านการสื่อสาร วิทยุซึ่งเป็นแหล่งข้อมูล ข่าวสาร สถานการณ์ของโลก และแจ้งการเตือนภัยทางอากาศ ตลอดจนการสนับสนุนให้กำลังใจแก่ประชาชนในดินแดนที่ถูกยึดครอง ก็ได้รับการปรับปรุงทั้งด้านรายการและประสิทธิภาพของเครื่องรับ โทรทัศน์ที่เริ่มเผยแพร่เป็นครั้งแรกในงานมหกรรมโลกที่นครนิวยอร์กใน ค.ศ. 1939 ก็ได้รับการปรับปรุง

ให้ดีขึ้น จนถึง ค.ศ. 1975 ประชากร 1 ใน 4 คนของยุโรปตะวันตก 1 ใน 10 คนของยุโรปตะวันออก และ 1 ใน 5 คน ของสหภาพโซเวียตจะเป็นเจ้าของเครื่องรับโทรทัศน์

การนำเอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาปรับปรุงและขยายขอบเขตของอุตสาหกรรม ทำให้ผลิตภัณฑ์และการลงทุนใหม่ๆ เกิดขึ้น บริษัทรถยนต์เฟียต (Fiat) ในอิตาลี และโฟล์คสวาเกน (Volkswagen) ในเยอรมนีได้พัฒนาเป็นอุตสาหกรรมที่ใหญ่โต ในขณะที่แมกซ์ กรุนดิค (Max Grundig) สร้างโรงงานผลิตวิทยุที่ใหญ่ที่สุดในยุโรป นอกจากนั้นอุตสาหกรรมเคมีโดยเฉพาะในเยอรมนีตะวันตกได้กลับฟื้นตัวอย่างรวดเร็ว ในทศวรรษที่ 1950 ผลิตภัณฑ์เคมีของยุโรปตะวันตกเพิ่มขึ้นมากกว่าช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึง 3 เท่าตัว อุตสาหกรรมที่พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วหลังสงคราม คือ อุตสาหกรรมไฟฟ้า ซึ่งขยายตัวกว้างขึ้นเนื่องจากพัฒนาการของผลิตภัณฑ์ที่ใช้ไฟฟ้า ในขณะที่ยุคของคอมพิวเตอร์ก็เริ่มขึ้น หลังจากประเทศเหล่านี้ได้รับทุนสนับสนุนจากแผนการมาร์แชลล์ ผลผลิตทางด้านอุตสาหกรรมก็ฟื้นตัวอย่างรวดเร็ว จนถึง ค.ศ. 1956 ผลผลิตด้านอุตสาหกรรมในเยอรมนีและอิตาลีก็เพิ่มขึ้นมากกว่า 2 เท่าตัวของ ค.ศ. 1937

ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1950 ถึงต้นทศวรรษที่ 1960 สภาพเศรษฐกิจในยุโรปกลับฟื้นตัวอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้นอกจากจะเป็นผลสืบเนื่องจากการบูรณะฟื้นฟูช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว ยังมีองค์ประกอบที่สำคัญยิ่ง คือ การเพิ่มของจำนวนประชากร อัตราการเกิดที่ชะงักงันในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 จนทำให้บางประเทศ เช่น ฝรั่งเศสและไอร์แลนด์มีพลเมืองลดลงนั้น ก็กลับเปลี่ยนแปลงไปในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คือมีอัตราการเกิดเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ประมาณว่าระยะระหว่าง ค.ศ. 1940 - 1959 พลเมืองของยุโรป (ยกเว้นสหภาพโซเวียตซึ่งเพิ่มขึ้นมากถึง 18 ล้านคน) เพิ่มขึ้นประมาณ ร้อยละ 10 ทั้งนี้พลเมืองยุโรปตะวันตกเพิ่มขึ้นในอัตราที่สูงกว่ายุโรปตะวันออก ทั้งนี้เพราะยุโรปตะวันตกมีพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมที่มั่นคงมากกว่า ประชาชนส่วนใหญ่ของยุโรปตะวันออกจะแต่งงานเมื่ออายุมากและนิยมคุมกำเนิด อัตราการเพิ่มของประชากรมีส่วนสำคัญในการพัฒนาทางการเมืองของประเทศ ดังจะเห็นได้จากบทบาทที่เด่นของฝรั่งเศสในวิถีการเมืองของยุโรป โดยเฉพาะในปลายทศวรรษที่ 1960 พลเมืองของฝรั่งเศสส่วนใหญ่จะอยู่ในวัยหนุ่มสาว

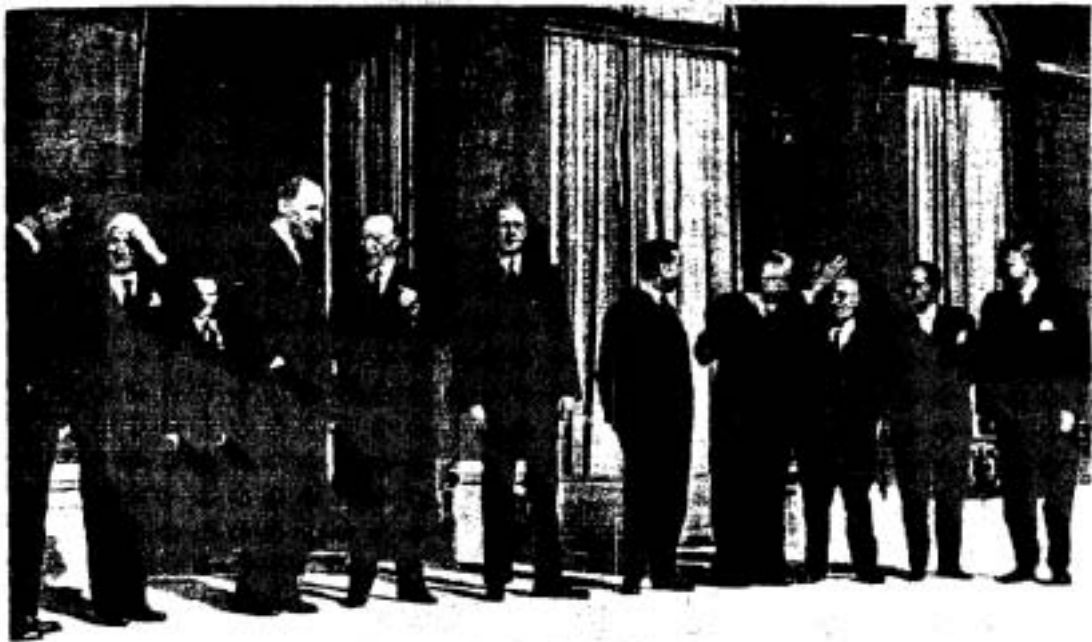
การที่ประชากรเพิ่มจำนวนขึ้นยังมีผลกระทบต่อพัฒนาการด้านเศรษฐกิจด้วยความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วนี้ดำเนินต่อไปในช่วงทศวรรษที่ 1960 ซึ่งผลผลิตในยุโรปตะวัน

ตกจะเพิ่มขึ้นในระดับร้อยละ 80 มีแต่อังกฤษประเทศเดียวเท่านั้นที่ความเติบโตด้านเศรษฐกิจค่อนข้างจะล่าช้า เมื่อถึงปลายทศวรรษที่ 1950 ผลผลิตของอังกฤษเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 25 จนถึงปลายทศวรรษที่ 1960 ผลผลิตด้านอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นจาก ค.ศ. 1950 เพียงร้อยละ 75 ทั้งนี้เนื่องจากความบอบช้ำในการทำสงครามที่อังกฤษยืนหยัดต่อสู้กับฝ่ายอักษะหลายปี นอกจากนี้อุตสาหกรรมของอังกฤษที่ยึดมั่นในแบบแผนประเพณีก็ทำให้อังกฤษล้าหลังในการยอมรับแนวทางใหม่ด้านเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญด้านโครงสร้างอุตสาหกรรมที่มีผลกระทบต่ออังกฤษมากคือ ถ่านหินซึ่งเป็นรากฐานของอุตสาหกรรมอังกฤษได้เสื่อมความสำคัญลงตามลำดับ น้ำมันได้เข้ามามีบทบาทสำคัญแทนที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการค้นพบแหล่งน้ำมันดิบในตะวันออกกลางในทศวรรษที่ 1940 และ 1950 ก็มีการสร้างโรงกลั่นน้ำมันขนาดใหญ่ขึ้นตามชายฝั่งเมืองท่าใหญ่ๆ ของยุโรปตะวันตก และใช้ท่อขนส่งน้ำมันกระจายไปตามส่วนต่างๆ ของภาคพื้นทวีปยุโรป

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุโรปตะวันตกมุ่งเน้นการผลิตแบบมวลรวม ผู้ลงทุนหวังขยายตลาดสำหรับผลผลิตอย่างเต็มที่ การคมนาคมที่พัฒนามากขึ้นก็เอื้อประโยชน์ต่อการขนส่งสินค้า โรงงานอุตสาหกรรมใหญ่ๆ มีการรวมตัวกันเพื่อเพิ่มทุนและทำให้ประสิทธิภาพการผลิตดีขึ้น การฉีกกำลังของอุตสาหกรรมในยุโรปยังสืบเนื่องมาจากการแข่งขันกับสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีความก้าวหน้าในด้านอุตสาหกรรมมากกว่าและเป็นคู่แข่งสำคัญของยุโรป

ผลของการดำเนินการและการแข่งขันทำให้ความร่วมมือทางเศรษฐกิจของประเทศในยุโรปขยายตัวมากขึ้น เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม ค.ศ. 1950 โรแบร์ต ชูมอง (Robert Schuman) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศของฝรั่งเศสได้เสนอแผนการชูมอง (Schuman Plan) เพื่อรวมอุตสาหกรรมถ่านหินและเหล็กกล้าของฝรั่งเศสและเยอรมนีเข้าด้วยกัน ต่อมาเมื่อวันที่ 18 เมษายน ค.ศ. 1951 ฝรั่งเศส เยอรมนีตะวันตก อิตาลี เบลเยียม เนเธอร์แลนด์ และลักเซมเบิร์กได้ลงนามในสนธิสัญญาเพื่อสถาปนาประชาคมถ่านหินและเหล็กกล้ายุโรป (European Coal and Steel Community - ECSC) ซึ่งเป็นขั้นตอนสำคัญในการรวมเศรษฐกิจของยุโรปให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ต่อมาเมื่อวันที่ 25 มีนาคม ค.ศ. 1957 ประเทศที่ร่วมกันจัดตั้งประชาคมถ่านหินและเหล็กกล้ายุโรปก็ได้ร่วมลงนามในสนธิสัญญากรุงโรม (Rome Treaty) เพื่อจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจยุโรป (European Economic Community - EEC) หรือที่เรียกกันว่าตลาดร่วม

▲ หลังการลงนามในความตกลงเพื่อสถาปนาตลาดร่วมยุโรป นายกรัฐมนตรีคอนราด อาเดเนาเวร์ (Konrad Adenauer) แห่งเยอรมนี และประธานาธิบดีชาร์ล เดอ กอลด์ (Charles de Gaulle) ของฝรั่งเศสยืนอยู่ตรงกลาง

(Common Market) เมื่อวันที่ 25 มีนาคม ค.ศ. 1957 และในวันเดียวกันนี้ก็มีการลงนามในสนธิสัญญาเพื่อจัดตั้งประชาคมพลังงานปรมาณูยุโรป (European Atomic Community – EURATOM) สนธิสัญญาฉบับนี้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 1958

การสถาปนาประชาคมเศรษฐกิจยุโรป คือ การปูหนทางไปสู่ตลาดร่วมซึ่งครอบคลุมทั้งด้านอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม ประชาคมเศรษฐกิจยุโรปเป็นกระบวนการที่แสดงถึงพัฒนาการของการรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของ 6 ประเทศสมาชิกของประชาคมถ่านหินและเหล็กกล้ายุโรป อันเป็นผลสืบเนื่องจากเมื่อแผนการสถาปนาประชาคมยุโรป (European Defence Community – EDC) สัมเทลงเมื่อวันที่ 30 สิงหาคม ค.ศ. 1954 เนื่องจากรัฐสภาฝรั่งเศสไม่ยอมรับรองสนธิสัญญา ปอล อังรี สปีค (Paul Henri Spaak) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศเบลเยียมก็ได้เสนอแนวทางที่จะขยายขอบเขตของประชาคมไปสู่ความร่วมมือด้านเศรษฐกิจอื่นๆ เช่น การจัดระบบการค้าเสรี การยกเลิกข้อปฏิบัติทางการค้าที่เข้มงวด การกำหนดนโยบายสังคมและการเงินร่วมกัน ซึ่งรวมถึงการเคลื่อนย้ายเงินทุน

และแรงงานโดยเสรี” ข้อเสนอนี้ของสเป็ค คือการวางรากฐานของประชาคมเศรษฐกิจยุโรป ซึ่งประเทศสมาชิกประชาคมถ่านหินและเหล็กกล้ายุโรปได้ร่วมลงนามกันในสนธิสัญญาแห่งกรุงโรมดังกล่าวแล้วข้างต้น

เป้าหมายขั้นแรกของผู้ร่วมสถาปนาประชาคมเศรษฐกิจยุโรป คือ การรวมตัวกับทางด้านเศรษฐกิจอย่างเต็มรูปแบบ เพื่อปูทางไปสู่การรวมตัวกับทางสังคมและการเมือง ประชาคมประสบความสำเร็จอย่างยิ่งในการจัดตั้งตลาดร่วมสำหรับสินค้าอุตสาหกรรม ใน ค.ศ. 1968 การจัดตั้งตลาดร่วม การใช้ระบบการค้าเสรี และระบบภาษีศุลกากรร่วมกัน ระหว่างประเทศสมาชิกก็ประสบผลสำเร็จก่อนระยะเวลาที่กำหนดไว้ถึง 2 ปี ยิ่งกว่านั้น นโยบายอพยพแรงงานในระหว่างประเทศสมาชิกก็เริ่มมีผลบังคับใช้ รวมถึงความก้าวหน้าด้านการหมุนเวียนเงินทุนโดยเสรีในประเทศสมาชิก ใน ค.ศ. 1973 มีการจัดตั้งกองทุนเพื่อความร่วมมือด้านการเงินยุโรป (European Monetary Cooperation Fund) เพื่อประสานความร่วมมือด้านการเงินของประเทศสมาชิก ซึ่งจะนำไปสู่การรวมตัวทางการเงินในที่สุด

ความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงของประชาคมเศรษฐกิจยุโรป ทำให้ประเทศสมาชิกต้องการให้มีการรวมตัวที่แน่นแฟ้นและขยายขอบเขตมากขึ้น ดังนั้นเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม ค.ศ. 1967 ก็มีการรวมประชาคมถ่านหินและเหล็กกล้ายุโรป ประชาคมเศรษฐกิจยุโรป และประชาคมพลังงานปรมาณูเข้าด้วยกันเป็นประชาคมยุโรป (European Community - EC) ซึ่งจะมีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูบูรณะยุโรปให้มีความแข็งแกร่งทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

ในส่วนของประเทศยุโรปอื่นๆ ที่ไม่ได้เข้าร่วมในประชาคมเศรษฐกิจยุโรปตั้งแต่ต้น โดยเฉพาะบรรดาประเทศที่เรียกว่าพวกนอกกลุ่มทั้ง 7 (The "Outer Seven") ซึ่งประกอบด้วย อังกฤษ สวีเดน นอร์เวย์ เดนมาร์ก สวิตเซอร์แลนด์ ออสเตรียและโปรตุเกส ก็ได้รวมกันจัดตั้งสมาคมการค้าเสรียุโรป (The European Free Trade Association - EFTA) ขึ้นเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม ค.ศ. 1960 ทั้งนี้เพื่อเป็นการถ่วงดุลประชาคมเศรษฐกิจยุโรป

อย่างไรก็ตาม ความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของประชาคมเศรษฐกิจยุโรป ทำให้รัฐบาลอังกฤษเกิดความกังวลใจที่อังกฤษไม่มีส่วนร่วมด้วย นายกรัฐมนตรีฮาโรลด์ แมคมิลแลน (Harold Macmillan) จึงยื่นใบสมัครเข้าเป็นสมาชิกประชาคมเศรษฐกิจยุโรป เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม ค.ศ. 1961 แต่ก็ถูกรัฐบาลฝรั่งเศสภายใต้การนำของประธานาธิบดีชาร์ล เดอ กอล (Charles de Gaulle) ขัดขวางโดยการใช้สิทธิยับยั้ง ซึ่งฝรั่งเศสจะใช้สิทธิยับยั้งอังกฤษอีก

ครั้งในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1967 เมื่อประธานาธิบดี เคอ กอล ลาออกจากตำแหน่งในเดือนเมษายน ค.ศ. 1969 ประเทศสมาชิกประชาคมเศรษฐกิจยุโรปทั้งหมดก็เชิญประเทศที่สมัครเป็นสมาชิก 4 ประเทศ คือ อังกฤษ ไอร์แลนด์ เดนมาร์ก และนอร์เวย์ให้เปิดการเจรจาเพื่อการเข้าเป็นสมาชิกในต้น ค.ศ. 1972 แม้ว่านอร์เวย์จะถอนตัวออกจากการสมัครในปลายปีเดียวกันนี้ แต่ต่อมาประเทศสมาชิกของประชาคมเศรษฐกิจยุโรปก็เพิ่มขึ้นเป็น 12 ประเทศ เมื่อกรีซ โปรตุเกสและสเปนได้สมัครเป็นสมาชิกตามลำดับ การเป็นประเทศสมาชิกของประชาคมเศรษฐกิจยุโรปนี้ ก็ถือว่าเป็นสมาชิกของประชาคมยุโรปด้วย ดังนั้นจนถึง ค.ศ. 1986 สมาชิกของประชาคมยุโรป จึงมี 12 ประเทศ การรวมตัวกันของประเทศยุโรปฝ่ายค่ายตะวันตกนี้มีผลทำให้เศรษฐกิจของยุโรปเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว และทำให้การฟื้นตัวของยุโรปซึ่งย่อยยับจากสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นไปอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น

การบูรณะฟื้นฟูยุโรปตะวันออก

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศยุโรปตะวันออกซึ่งเพิ่งเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองเป็นสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ภายใต้การชี้นำจากสหภาพโซเวียต ก็ได้วางแผนการบูรณะฟื้นฟูประเทศ ทั้งนี้สหภาพโซเวียตได้จัดตั้งองค์การโคเมคอน (Comecon) หรือที่มีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่าคณะมนตรีว่าด้วยความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจจะหว่างกัน ขึ้นเมื่อวันที่ 25 มกราคม ค.ศ. 1949 เพื่อกำหนดนโยบายและการบริหาร ตลอดจนจัดระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของประเทศสมาชิก ซึ่งในระยะก่อตั้งมี 6 ประเทศ คือ สหภาพโซเวียต บัลแกเรีย เชโกสโลวาเกีย ฮังการี โปแลนด์ และโรมาเนีย การจัดตั้งองค์การโคเมคอนยังเป็นการตอบโต้แผนการมาร์แชลล์ซึ่งทำให้สหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำในการบูรณะฟื้นฟูเศรษฐกิจของยุโรป

ประเทศสมาชิกของโคเมคอนได้ดำเนินรอยตามสหภาพโซเวียตในการวางแผนทางเศรษฐกิจ เริ่มด้วยบัลแกเรียและเชโกสโลวาเกียซึ่งได้วางแผน 4 ปีใน ค.ศ. 1949 ต่อมาใน ค.ศ. 1950 ฮังการีก็วางแผน 5 ปีและโปแลนด์วางแผน 6 ปี ในขณะที่โรมาเนียและเยอรมนีตะวันออกวางแผน 5 ปี ใน ค.ศ. 1951 เป้าหมายของแผนการเหล่านี้จะมีเป้าหมายแบบเดียวกันคือการเน้นเรื่องอุตสาหกรรมหนัก ซึ่งเป็นการจำลองแบบจากสหภาพโซเวียต การที่ประเทศบริวารสหภาพโซเวียตซึ่งก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นผู้ผลิตด้านเกษตรกรรมเปลี่ยนฐานะเป็นประเทศผู้ผลิตด้านอุตสาหกรรมหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น เท่ากับเป็น

การยุติความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตก เพราะเดิมประเทศเหล่านี้จะขายสินค้าเกษตรกรรมให้กับยุโรปตะวันตกและซื้อเครื่องจักรกลและสินค้าอุตสาหกรรมอื่นๆ เข้ามา แต่การเปลี่ยนแนวทางด้านการผลิตเท่ากับทำให้ประเทศเหล่านี้ไม่ต้องพึ่งพาประเทศตะวันตกต่อไป และมุ่งติดต่อกับขายกับสหภาพโซเวียตเท่านั้น

อาจกล่าวได้ว่า ต้นทศวรรษที่ 1950 ประเทศยุโรปตะวันออกเหล่านี้ได้บรรลุเป้าหมายแผนการทางเศรษฐกิจ การค้าของบัลแกเรียร้อยละ 92 เป็นการค้ากับสหภาพโซเวียต การค้าระหว่างโปแลนด์กับสหภาพโซเวียตซึ่งก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 มีปริมาณเพียงร้อยละ 7 ก็ขึ้นสูงถึงร้อยละ 58 ใน ค.ศ. 1951 ในเวลาเดียวกันผลผลิตทางด้านอุตสาหกรรมของประเทศเหล่านี้ก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ใน ค.ศ. 1952 ผลผลิตรายปีในโปแลนด์ และเชโกสโลวาเกียเพิ่มขึ้นหนึ่งเท่าตัวกว่าผลผลิตก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 ในขณะที่ผลผลิตเหล็กกล้าของยุโรปตะวันออกเท่ากับเยอรมนีตะวันตกหรือเทียบเท่ากับปริมาณ 2 เท่าของผลผลิตก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ในขณะที่การว่าจ้างแรงงานในยุโรปตะวันออกเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 33¹⁸

อย่างไรก็ตาม การวางแนวทางใหม่ทางเศรษฐกิจของประเทศเหล่านี้ซึ่งเปลี่ยนจากเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม ก็สร้างความตึงเครียด การต่อต้านและการขัดขวางภายในประเทศ นอกจากนี้สหภาพโซเวียตก็ยังแสวงหาผลประโยชน์จากยุโรปตะวันออกอย่างเต็มที่ เช่น การยึดเอาทรัพย์สินและเรือดอนโรงงานอุตสาหกรรมเยอรมันที่ตั้งอยู่ในเขตยุโรปตะวันออกไปยังสหภาพโซเวียต การเข้าไปถือหุ้นในกิจการต่างๆ เช่น การเดินเรือพาณิชย์ของโรมาเนีย และการทำเหมืองแร่บอกไซต์ของฮังการี และแบ่งเอารายได้ส่วนหนึ่งของกิจการเหล่านี้เป็นของตน ยิ่งกว่านั้นสหภาพโซเวียตยังบังคับให้ประเทศเหล่านี้ส่งผ่านดินและแร่ต่างๆ ให้แก่ตนในราคาที่ต่ำมาก จึงกล่าวได้ว่าแม้ประเทศยุโรปตะวันออกเหล่านี้จะมีการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมที่เติบโตขึ้นมา แต่ฐานะเศรษฐกิจของประเทศโดยทั่วไปก็ยังนับว่าด้อยกว่าประเทศยุโรปตะวันตก

จะเห็นได้ว่าการพิจารณาพัฒนาการทางเศรษฐกิจของยุโรปหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นับตั้งแต่การฟื้นตัวทางเศรษฐกิจตั้งแต่ทศวรรษที่ 1950 จนถึงต้นทศวรรษที่ 1960 จะมุ่งที่ยุโรปตะวันตก เพราะแม้ยุโรปตะวันออกจะเจริญเติบโตด้านอุตสาหกรรมมาก แต่ผลผลิต อาทิเช่น อุตสาหกรรมเคมี สหภาพโซเวียตจะมีส่วนแบ่งเพียงร้อยละ 6 ในขณะที่ยุโรปตะวันตกมีส่วนแบ่งร้อยละ 12 ของตลาดโลก นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงด้านอุตสาหกรรมยังมีผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคมของยุโรปตะวันตกในทศวรรษที่

1950 อย่างเห็นได้ชัด จนมีผลให้ในช่วงต้นทศวรรษที่ 1960 การดำเนินชีวิตของผู้คนในเขตยุโรปตะวันตกมีความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง ซึ่งแตกต่างจากยุโรปตะวันออกซึ่งยังมีความเปลี่ยนแปลงน้อยมากในช่วงเวลาดังกล่าว มีการปฏิสังขรณ์สภาพบ้านเมืองใหม่ในยุโรปตะวันตกด้วยการอุดหนุนจากรัฐบาล ทำให้สิ่งก่อสร้างเก่าๆ ซึ่งทรุดโทรมได้รับการบูรณะให้ดีและเป็นระเบียบมากขึ้น สำนักงานใหม่ๆ ซึ่งก่อสร้างด้วยเหล็กกล้าและกระจกตลอดจนถึงสูงยุคขึ้นรอบๆ ตัวเมือง ในขณะที่บ้านแบบสมัยใหม่ของชนชั้นกลางและชนชั้นแรงงานจะสร้างอยู่รอบๆ ตัวเมือง ส่วนในเขตชนบทนั้น แม้จะยังมีการดำเนินวิถีชีวิตแบบเดิมอยู่บ้าง แต่ก็ถูกชักนำให้เข้าสู่วิถีชีวิตแบบใหม่โดยทางถนนแบบฟรีเวย์ (Freeways) ซึ่งไม่เพียงแต่จะเชื่อมเขตต่างๆ ภายในประเทศเท่านั้น แต่ยังเชื่อมดินแดนของประเทศต่างๆ ในยุโรปเข้าด้วยกัน ทำให้ประเทศในยุโรปในฐานะรัฐเอกเทศดูเหมือนจะมีขนาดเล็กลงไปอีก ในขณะที่ภาพลักษณ์ของยุโรปในด้านความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมีความเด่นชัดมากขึ้น

เชิงอรรถที่ 8

- 1 Felix Gilbert, *The End of the European Era : 1890 to the Present*, 2 nd ed. (New York : W. W. Norton & Company, Inc., 1970), p. 387
- 2 Ibid, p. 388
- 3 Ibid.
- 4 Ibid., p. 389
- 5 Ibid., p. 377
- 6 Ibid., pp. 390 – 391
- 7 Ibid., p. 391
- 8 สัญชัย สุวังบุตร "Berlin Blockade, The (1948 –1949) : การปิดกั้นเบอร์ลิน (พ.ศ. 2491 – 2492)" ในสารานุกรมประวัติศาสตร์สากลสมัยใหม่ : ยุโรป เล่ม 1 อักษร A – B แก้ไขเพิ่มเติม (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2542), หน้า 164
- 9 Walter Laqueur, *Europe Since Hitler*. (London, 1983), p. 121
- 10 Michael Balfour, *West Germany : A Contemporary History* (London : Croom Helm, 1982) , p. 159
- 11 Bruce Wetterau ed., *Macmillan Concise Dictionary of World History* (New York : Macmillan), p. 306
- 12 อนันต์ชัย เลหาพะพันธุ์ "Détente (1969 – 1979) : ยุคแห่งการผ่อนคลายความตึงเครียด (พ.ศ. 2512 – 2522)" ในสารานุกรมประวัติศาสตร์สากลสมัยใหม่ : ยุโรป เล่ม 2 อักษร C – D (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2537), หน้า 271 – 272
- 13 สัญชัย สุวังบุตร "Conference on Security and Cooperation in Europe, The - CSCE : การประชุมเพื่อความมั่นคงและความร่วมมือกันในยุโรป - ซีเอสซีอี" สารานุกรมประวัติศาสตร์สากลสมัยใหม่ : ยุโรป เล่ม 2 อักษร C – D (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2537), หน้า 161 –162
- 14 อนันต์ชัย เลหาพะพันธุ์ "Détente (1969 – 1979) : ยุคแห่งการผ่อนคลายความตึงเครียด (พ.ศ. 2512 – 2522)" หน้า 272
- 15 เพิ่งอ้าง

- 16 Bruce Wetterau ed., **Macmillan Concise Dictionary**. p. 132
- 17 Alan Palmer, **The Penguin Dictionary of Twentieth Century History 1900 – 1978** (Harmondsworth : Penguin Books Ltd., 1979), p. 136
- 18 Felix Gilbert. **The End of the European Era**, p. 408